

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 94(497.4):364.6-058.34"1831"

364.6-058.34:616.932(497.4)"1831"

Prejeto: 23. 11. 2020

Revni – ostareli v času kriz: Družba na dlani

DRAGICA ČEČ

dr., višja znanstvena sodelavka

Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Garibaldijska 1, SI-6000 Koper

e-pošta: dragica.cec@zrs-kp.si

Izvleček

Kako se v času kriz razkrijejo določene družbene težave, bo prispevek analiziral na temelju analize reševanja socialnih vprašanj v primeru zdravstvene krize – epidemije kolere oziroma že priprav na prvo epidemijo te nove, smrtonosne nalezljive bolezni. Osrednje vprašanje prispevka bo, v kakšni meri se je družba v času krize zatekala k starim praksam in ali so izkušnje, povezane s krizo, spodbudile nove pristope k reševanju socialnih vprašanj in trajnejše rešile določene socialne težave, ki so se s krizo samo še poglobile.

Abstract

THE POOR – THE ELDERLY IN TIMES OF CRISES – SOCIETY REVEALED

On the basis of analysing solutions for social questions in the time of a health crisis – the cholera epidemic or preparations for the epidemic of this new, deadly infectious disease respectively – the article will analyse how certain social problems are dealt with in critical times. The central focus will be given to the question of how much the society relied on old practice and whether experiences, gained in the time of a crisis, stimulated new methods of solving social questions and contributed to more permanent solutions of certain social problems, which intensified in this time.

Ključne besede:

krize, epidemije, kolektivna čustva, solidarnost, represija, institucije, skrb za ostarele, predmarčna doba, ubožni inštituti

Key-words:

crises, epidemics, collective emotions, solidarity, repression, institutions, care for the elderly, pre-March era, almshouse

Uvod – krize in družbeni odzivi nanje¹

Z vzponom okoljske zgodovine se vedno pogosteje ukvarjamo tudi z metodologijo preučevanja kriz. Zaradi izjemnosti razmer, ki jih predstavljajo krize in v katerih so se številni borili za preživetje, je zaradi številnih razlogov ohranjenih ali zapisanih malo osebnih izkušenj, uradniška poročila so pogosto ciljna ali se za njimi skrivajo določeni interesi, ki jih zgodovinar enkrat lažje, spet drugič težje prepozna. V splošnem velja, da je v kulturah nevarnosti veljalo, da je treba spomin na najhujše katastrofe trajno ohraniti, da bi se tako obranili pred enakim uničujočim učinkom potencialnih katastrof.² Večja in številnejša je množica tistih, ki so ohranjali spomin na katastrofo, toliko bolj je veljalo, da je skupnost menila, da se lahko katastrofa ponovi. V kulturah spominjanja na katastrofe so zlasti kronike služile kulturi spominjanja in preventivam, za določene katastrofe so h kulturi spominjanja prispevali tudi drugi njeni elementi, kot so bili kraji spomina:³ votivne cerkve, kapelice, upodobitve, kužna znamenja, spominska znamenja. V kolektivno kulturo spominjanja sodijo tudi verske prakse, kot so zahvalne procesije in določene vsakdanje prakse. Nova obsežna katastrofa je v kulturi ceremonialnega množičnega spominjanja pogosto zamenjala staro. Prvi ukrepi v bližajoči se krizi so pogosto temeljili na preteklih izkušnjah, kulturnih stereotipih in prepričanjih. Krize so lahko generirale nove izkušnje ter spodbudile določene inovacije in trajnejše (strukturne) spremembe, kar se pogosto poudarja v duhu etatistične zgodovine, vendar ne drži povsem. Če lahko pritrdimo, da je velika eksistenčna in gospodarska kriza, ki je sledila okoljski katastrofi zaradi izbruha vulkana Tambore v Indoneziji leta 1815, spodbudila ustanovitev hranilnice tudi v Ljubljani, ki naj bi olajšala gospodarske učinke katastrof, ki bi sledile. Do leta 1837, v 17 letih delovanja, se je v njej zbralo več kot 500.000 goldinarjev, po letu 1831 se je po padcu sredi 20. let spet povečalo število varčevalnih vlog. A kljub temu se kolektivni spomin na krizo 1817/1818 – kot na večino kriz v slovenskem prostoru – še zlasti glede njene razsežnosti sploh ni ohranil. Kulturno-oblastno razlago tega fenomena je mogoče iskati, po mnenju C. Pfistra, v odnosu oblasti, ki ne gojijo kulture spominjanja predvsem zaradi lastne odpovedi v času krize, ki je zajela predvsem nižje sloje prebivalstva: ker v izjemnih okoliščinah niso bile sposobne izpeljati paternalistične države, na kateri je navsezadnje temeljila njihova oblast.

Po drugi strani so krize spodbudile začasno, včasih tudi trajno vračanje k preteklim praksam. V času kriz so se lahko zelo razkrile določene družbene težave in tudi kolektivne družbene mentalitete, pogosto povezane z določenim družbenim slojem. Četudi pogosto okoljske krize v zgodovinpisju ločujemo od zdravstvenih kriz, sta R. Evans in McNail na temelju analize epidemije kolere menila, da je ta sodila med agresivne epidemije, v katerih so ljudje umirali zelo hitro, zato so jih sodobniki dojemali enako kot naravne katastrofe. Tudi povsem zdravi ljudje namreč niso bili več varni pred nenadno smrtjo.⁴ Tudi motivacije, omejitve in strategije ukrepov oblasti so bile v obeh kriznih situacijah do določene mere podobne.

Namen članka je prek kolektivnih mentalitet pokazati tudi – nekoliko naključne – trajnejše spremembe reševanja socialnih vprašanj v glavnem mestu, a tudi trajnejše spremembe na področju reševanja socialnih vprašanj, ki še zdaleč niso postali učinkovita sistemska rešitev za obsežne socialne težave.

¹ Prispevek je nastal v okviru projektov J6-2572 in J6-1800.

² Do podobnih ugotovitev na temelju preučevanja odziva ljudi na množične smrti prihajajo tudi v psihologiji. Prim.: Bratož: *Bledolična*, str. 51.

³ Pri tem mislimo na v zadnjih desetletjih priljubljen pristop t. i. krajev spomina (*lieu de mémoire*) utemeljen v delu Pierra Nore.

⁴ Keber: *Čas kolere*, str. 18, opomba 42.

Kolera 1831 v Evropi: »Prazna panika ali preventivni ukrepi«

Pojav nove bolezni na različnih delih evropske celine leta 1831 je sprožil paniko oblasti. Strah pred novo boleznijo v slovenskih deželah je bil velik, do določene mere celo izjemen, tudi zaradi hudega izbruha bolezni na Ogrskem, kjer je bolezen zajela prestolnico, avgusta pa se je epidemija razbohotila tudi v Slavoniji, s katero je Kranjska intenzivno trgovala, saj so od tam kupili večji del žita, ki je bilo v mesecih po žetvi tudi najcenejše. Nova bolezen je grozila tudi z druge strani monarhije. Epidemija se je namreč konec leta 1831 razbesnela na Dunaju in se prek ene od najpomembnejših in hkrati najintenzivnejših prometnih in trgovskih povezav med dvema glavnima gospodarskima središčema Dunajem in Trstom razširila tudi na Štajersko. Nekaj primerov naj bi zaznali tudi v Trstu in na Reki.⁵ Tako je obstajal predvsem realen strah, da se bo z intenzivnimi gospodarskimi in transportnimi stiki, ki so jih imele slovenske dežele z žarišči bolezni, prenesla tudi bolezen. V Ljubljani je bila tako za prišleke brez zdravstvenega potrdila oziroma za tiste, ki so bili z njimi v stiku, odrejena karantena.⁶ Prostore so uredili na ljubljanskem strelišču.⁷ In kot kažejo primeri, so se karantenskih pravil na Kranjskem držali tudi domači gostilničarji, celo tako, da niso več želeli sprejemati potnikov iz okuženih delov monarhije.⁸

O kolektivnem strahu, ki je na Kranjskem in v Ljubljani spodbujal paniko med plemstvom in meščanstvom, pričajo številne objave o razvoju epidemije na Ogrskem v ljubljanskih časopisih.⁹ Če je bila funkcija poluradnih lokalnih časopisov na Kranjskem še med leti 1816 in 1818 ob drugi krizi, takrat prehranski, še pomirjujoča in v člankih ni bilo moč zaznati dejanskega obsega krize leta 1816 in leta 1817, je leta 1831 pojav do takrat nepoznane in smrtonosne bolezni sprožil povsem drugačen odziv lokalnega časopisja. Novice iz prizadetih dežel in držav, ki so jih objavljali, so dramile stare kolektivne strahove meščanstva in plemstva. Eden od zelo pogostih strahov v času kriz je bil strah pred kolektivnimi nemiri. In ti stari strahovi so v časopisju dobili povsem realne dokaze. Na Ogrskem je namreč tako kot v Rusiji leta 1831 prišlo do »kmečkih« uporov na podeželju in nemirov v mestih, in o vsem dogajanju so poročali tudi v časopisju na Kranjskem.¹⁰ Izrednost razmer je zagotovo postala predmet pogovorov med intelektualnimi elitami v Ljubljani in tudi uradniki. Povsem realen strah je predstavljalo tudi preventivno vzpostavljanje kordona na deželnih mejah kot zapore, s katero naj bi preprečili prenos bolezni iz ene dežele v drugo.¹¹ Še toliko bolj, ker se je Ljubljana kot prestolnica dežele zavezala, da bo v svoje »kolerašpitale« sprejemala tudi obolele vojake s sanitetnega kordona. Preventivni ukrepi, ki jih je gubernij prek posebnih komisij začel pripravljati leta 1831, se niso ustavili zgolj na deželnih mejah, skoraj istočasno je stekla tudi akcija reorganizacije zdravstvenega nadzora v prestolnici in po posameznih upravnih enotah. Podobno kot v Ljubljani so se tudi v drugem središču Ilirskega kraljestva v Trstu pripravljali na epidemijo. Tam so sicer zaradi pomorskega prometa predvideli tudi pomorsko karanteno.¹² Četudi je bila reorganizacija zdravstva v smislu zdravstvene preventive v duhu zdravstvene policije¹³ povsem skladna s

⁵ Bratož: *Bledolična*, str. 39, avtorica sicer opozarja na nepreverljive podatke o pojavu kolere leta 1833.

⁶ Keber: *Čas kolere*, str. 34–35.

⁷ Keber: *Čas kolere*, str. 32.

⁸ Keber: *Čas kolere*, str. 33.

⁹ Keber: *Čas kolere*, str. 27.

¹⁰ Keber navaja številke *Laibacher Zeitung*a, v katerih so poročila o nemirih (Keber: *Čas kolere*, str. 23, 26).

¹¹ Keber: *Čas kolere*, str. 24–25.

¹² Bratož: *Bledolična*, str. 39.

¹³ Prim.: Železnik: Umazane.

politično in zdravstveno doktrino časa, je bilo pričakovano tudi, da sta na Dunaj, kjer je tudi divjala epidemija, na »izobraževanje« odšla dva ljubljanska zdravnik, tudi Vilijem Lipič.

Kolera naj bi se tako kot druge nalezljive bolezni po prepričanju sodobnikov še vsaj v prvi polovici 19. stoletja bolj in hitreje širila med revnimi.¹⁴ K. Keber celo opozarja, da so v *Laibacher Zeitungu* v poročilih o prvem valu epidemije leta 1831 pisali o vrtočnem deležu umrlih med revnimi.¹⁵ Da je bil stoletja zakoreninjen kolektivni strah, pogosto pa kar že kar kolektivna panika pred reveži,¹⁶ »realen« in strah pred novo, neznano boleznijo tako velik, da je sprožil obširne preventivne akcije oblasti, najprej z ustanovitvijo posebne zdravstvene komisije, ki je med drugim reorganizirala zdravniško mrežo v celotni deželi, da so uredili sanitetni kordon, preuredili stavbo za karanteno in pripravili vso potrebno opremo za več začasnih bolnišnic – »kolerašpitalov« in predvideli prostor za pokop umrlih.¹⁷ Tisti segment preventivnih ukrepov, ki je reševal težave precej nestabilnega in predvsem zelo omejenega reševanja socialnih vprašanj, je ostal prezrt. Zavedajoč se omejitev in ranljivosti sistema oskrbe revnih in tudi bolnih so oblasti prek časopisja sprožile obsežno akcijo zbiranja materialnih in finančnih donacij ter celo ponujanja brezplačnih prostorov. Sezname donatorjev so bili v tem letu zelo obsežni, posebej izven deželne prestolnice, čeprav so bile številne donacije deklarativne in bi se realizirale zgolj v primeru razsajanja epidemije. Kako hud je bil strah pred kolero leta 1831, priča dejstvo, da so še 22. decembra 1831 v *Laibacher Zeitungu* objavili dve donaciji za preprečevanje epidemije, ki sta prišli še na začetku decembra.¹⁸

Strah pred krizo in reveži – vračanje k starim praksam

Realna grožnja širjenja nove, smrtonosne bolezni leta 1831 je razkrila stare strahove oblasti in elit v odnosu do nevarnosti, ki jo je predstavljal revež. Krize so najprej namreč razkrile krhkost in nestabilnost obstoječega sistema reševanja socialnih vprašanj, ki je temeljil na osebni odgovornosti posameznika za svoje preživetje, neformalni solidarnosti družine in skupnosti¹⁹ ter v zelo omejenem obsegu na institucionalizirani podpori, za katero so imeli na razpolago stalnejše finančne vire. Odgovornost skupnosti je temeljila na krščanskem karitasu in novem čutu razsvetljenske solidarnosti, po katerem naj bi se bil posameznik zmožen vživeti v čustva drugih, ter tudi na vzajemnem učinku donacij. Te elemente je posebej poudarjala tudi retorika spodbujanja prostovoljnih donacij. Pričakovane osebne koristi darovalca – t. j. zmanjšanje možnosti okužbe so deželni organi povsem odkrito poudarjali ob pohvali upravnih organov, ki so objemale Ljubljano. Tako so se zahvalili duhovščini in uradnikom, »ker so opozarjali na posameznikove moralne dolžnosti, a tudi koristi, ki so jih imeli slednji, če so podpirali reveže«.²⁰

Politična doktrina je delila reveže na upravičene in neupravičene, oziroma v jeziku časa na prave« in »neprave«. »Nepravi« reveži so bili skladno z doktrino tisti, ki so še bili sposobni delati. Največja skupina »pravih« revežev v urbanih okoljih v običajnih razmerah so bili ostareli, ki so bili razen upravniških

¹⁴ Bratož: *Bledolična*, str. 52 in 53. Keber: *Čas kolere*, str. 27.

¹⁵ Keber: *Čas kolere*, str. 27.

¹⁶ O elementih »kontaminacije«, ki jih pooseblja revež, še posebej berač glej: Čeč: *Revščina*, str. 291–312.

¹⁷ Prim.: Keber: *Čas kolere*, str. 28–36.

¹⁸ *Laibacher Zeitung*, 22. 12. 1831, šlo je za donaciji tovarnarja iz Zagorja in duhovnika iz Vrhopolja.

¹⁹ Prim. Čeč: *Srce vsakega*.

²⁰ *Laibacher Zeitung*, 13. 9. 1831.

in vojaških elit, ki je bila deležna stalne podpore v obliki pokojnin – rent, prepušteni prihrankom, pomoči družine in skupnosti ter občasnemu delu, če so ga še zmogli. Manjši del ostarelih je v prvi polovici 19. stoletja prejemal denarno pomoč ubožnih inštitutov, ki pa ni zadostovala za preživetje. Ob veliki krhkosti sistema, ki večini revežev ni zagotavljal stalne, še manj pa stabilne podpore, in ob skokovitem povečanju števila revežev oziroma ljudi v stiski v času krize, ki je lahko zajela tudi do polovico prebivalcev v mestu in na podeželju,²¹ so postali pričakovani tudi kolektivni strahovi elit. Revež je predstavljal kontaminacije in potencialne nevarnosti na različnih ravneh – s stališča javnega zdravstva je predstavljal nevarnost okužbe ter obenem tudi nevarnost razvoja posebno intenzivnih čustev, ki so imeli kvarne učinke na zdravje. V času nevarnosti pred epidemijo naj bi berači povzročali zlasti intenzivni strah, a tudi drugo kolektivno čustvo – gnus in stud pred posebej bolnimi ali invalidnimi posamezniki, ki je s stališča oblasti predstavljal družbenemu redu nevaren element, saj se je v času kriz potenciral strah pred družbenimi prevrati. S stališča morale je revež predstavljal grožnjo javni morali. V času kriz je postal občutek nevarnosti, ki jih je poosebljal revež, samo še intenzivnejši. Že kužni red za Ljubljano iz leta 1625 je v primeru epidemije kuge predvideval zaprtje beračev, ki so imeli domicilno pravico v mestu, v posebne začasne ustanove in jim z grožnjo hudih telesnih kazni prepovedal zapuščanje le-teh.²² Ker so bili enako pereča težava kot berači, ki so živeli v mestu, tudi berači iz mestnih predmestij, so predvideli, da bi jih zaprli v mestni špital, za tujce pa je bil predviden odgon.²³ V času kriz se je namreč izrazito povečal pritisk tujih beračev v mesto. Še sredi 19. stoletja je osrednji časopis v slovenskem jeziku *Novice* posredoval mnenje, da večina beračev živi na podeželju. Tisto, česar avtor v tem članku ni zapisal, a je bilo moč prebrati v številnih dopisih komisije za ubožne zadeve, je, da takšni berači vedno znova ogrožajo tudi mesto. V dveh številkah *Novic* so tako ponovno apelirali na ustanovitev nekakšnih ubožnic na podeželju, katerih funkcije bi bile podobne nekdanjim ubožnim inštitutom, ki kljub številnim administrativnim pritiskom, razen v nekaterih izjemah na podeželju niso zaživeli. Vendar so berači ostajali stalnica vsakdanjika: »Ker kmet vsakemu nekaj da, a kaj, ko: »Beračev nič manj, koder greš, jih srečuješ vseskozi zmerej vse raztergane in vmazane, in revšina jim iz oči gleda. Ko brez dela okolj sterčijo, se vsi spridijo: lenoba je mati vse hudobije.«²⁴ Še bolj izpovedna je zahvala zdravstvene komisije uradnikom in duhovščini okrajev Ljubljana okolica in Krumperk, ki so motivirali lokalno prebivalstvo, da je z donacijami poskrbelo za pomoč lokalnim beračem. Javna uradna pohvala je bila seveda napisana zato, ker je bil strah pred tujimi berači v prestolnici očitno res velik.²⁵ Tudi trije oziroma štirje ljubljanski lekarnarji so bili pripravljeni po polovični ceni zagotoviti zdravila za 50 revežev, ki so prihajali iz Ljubljane, njene okolice ali iz postojnskega/notranjskega okrožja, od koder so v času kriz reveži pogosto prihajali po pomoč v Ljubljano.²⁶

Strah pred reveži je bil posebej značilen za mestna okolja in tudi manjše meščanske naselbine so v času spopadanja s prvo epidemijo kolere najprej evidentirale vse mestne reveže. V Ljubljani je bil narejen že ob prvi realni grožnji razbohotenja epidemije leta 1831, podobno je bilo očitno tudi v Kranju in manjših naseljih v okolici Ljubljane,²⁷ v slednjih verjetno na pritisk deželnih oblasti (t. j. Gubernija v Ljubljani), ki so imele tudi sedež v Ljubljani. Kot zelo lojalen v

²¹ Za mesta glej navedbe v Čeč: Odnos, str. 191–207. Za podeželje so bile podobne ocene narejene na temelju podatkov za sredo 18. stoletja, za lakoto 1752.

²² Vrhovec: Pest, str. 88–89.

²³ Glej: Čeč: Revež, str. 291–312.

²⁴ Novice, 24. 4. 1852.

²⁵ Laibacher Zeitung, 13. 9. 1831.

²⁶ Laibacher Zeitung, 27. 9. 1831.

²⁷ Laibacher Zeitung, 13. 9. 1831.

izpolnjevanju deželnih ukrepov se je pokazal tudi komisar Račič v Krumperku, ki je dal na razpolago revežem župnije Dolsko svoje posestvo v župniji, bil pa jih je pripravljen tudi preživljati.²⁸ In seveda je bil deležen javne pohvale. Tudi ljubljanski popis revežev je komisija ubožnega inštituta pripravila na pobudo posebnega kriznega organa, zdravstvene komisije septembra 1831. Vseboval je različne podatke o revežih in četudi se zdi, da niso bili vsi reveži enako natančno popisani, daje vendarle vtis o tem, koga so lokalne oblasti dojemale kot najrevnejšega in v času krize potencialno nevarnega. Podoben popis je bil narejen tudi med krizo, ki je bila pred to, leta 1817, a je vsebinsko manj izpoveden, v njem pa so popisali posameznike, ki so živeli v mestu in niso bili vključeni v institucionalno podporo, med njimi so bili zagotovo tudi brezposelni, saj so istočasno iskali tudi možnosti javnih del, s katerimi bi zaposlili in tako zagotovili nujno preživetje vsaj brezposelnim, ne pa tudi delovno nezmožnim. Prakse leta 1817 so bile nekoliko drugačne, saj so lahko del revežev zaradi velikih donacij plemstva in meščanstva, ki se je oblikovalo v posebno društvo, pod vodstvom deželnega predsednika Julija Jožefa Strassolda, še v času krize trajno vključili v sistem podpore revnih v okviru ubožnih inštitutov, del so jih načrtovali vključiti v javna dela, za del pa so kuhali brezplačno t. i. rumfordsko juho.²⁹ Podobnemu procesu je moč slediti tudi v primeru prvega strahu po razširjenju kolere v Ljubljani, ko se sicer niso bistveno ne povečali prostovoljni prispevki, ki so jih posamezniki kot občasno donacijo ali stalnejšo obliko javne donacije, t. i. subskripcijo namenili za delovanje ubožnega inštituta. A je mogoče najti nekaj drugih ukrepov: v letu 1832 so ustanovili nov zavod – ubožnico, v letu 1833 pa povečali tudi število oskrbovancev v okviru ubožnega inštituta, torej tistih revežev, ki so bili vključeni v stalno podporo. Verjetno je tudi zaradi začasnega zavetišča v Podturnu in sredstev za oskrbo revežev v njem tisto leto ubožni inštitut končal z večjim presežkom prihodkov. Število revežev, ki so prejeli podporo iz ubožnega inštituta, se je leta 1833 povečalo za kar 22 % glede na leto 1831, a je bilo obenem v letih 1831 in 1832 najmanj podpirancev v okviru ubožnega inštituta vse od njegove reorganizacije na začetku leta 1820. Vendar je bilo tudi to povečanje števila oskrbovancev zgolj začasno in tako zgodnji ukrepi preventive pred grozečo krizo niso imeli dolgotrajnejšega učinka: do prve epidemije kolere leta 1836 se je povprečno število podpirancev zmanjšalo. Tako so v času prve epidemije kolere leta 1836 v okviru ubožnega inštituta povprečno podpirali samo 20 ljudi več kot leta 1831. Vsekakor je ta številka daleč od v mestu popisanih 800 revežev iz leta 1831. Omenjeni popis je sestavila komisija ubožnega inštituta, ki je sicer v času svojega delovanja zelo natančno presojala življenjske okoliščine ljudi in zato pri številu revnih verjetno ni pretiravala, četudi so jo izredne okoliščine in strah pred novo in neznano epidemijo vendarle silile k večji previdnosti in posledično tudi k ohlapnejšim pogojem, kdo je upravičen do oskrbe, saj je, kot so zapisali v *Laibacher Zeitung*, donacija kranjskih deželnih stanov omogočala dalj časa trajajočo oskrbo potrebnih.³⁰ Na to število do podpore upravičenih revnih sta se v naslednjih letih sklicevala tako ljubljanski župan kot komisija ubožnega inštituta. Primerjava obsega revežev, narejenega leta 1831, s podatki o številu podpirancev v okviru ubožnega inštituta ni povsem mogoča, saj letni statistični podatki ubožnega inštituta ne nudijo podatkov o družinskih članih podpirancev. Ti bili so vključeni v preštevane revežev leta 1831. Praksa delovanja ubožnega inštituta kaže, da je s podporo, ki jo je dobil sozakonec ali starš, preživel tudi druge člane gospodinjstva. Zlasti v primerih,

²⁸ *Laibacher Zeitung*, 13. 9. 1831.

²⁹ Prakso kuhanja enolončnic so nadaljevali tudi med epidemijami kolere, pri čemer se je prvotna Rumfordska juha, enolončnica s stročnicami, ječmenom, krompirjem kuhala zgolj s kostmi. Med epidemijami kolere so kuhali enolončnice, ki so imele tudi goveje meso (Keber: *Hrana*, str. 8-10 in Čeč: *Družbena percepcija*).

³⁰ SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 18, a. e. 202, 27. 9. 1831.

ko je podporo prejemal oče ali mož, se je zgodilo, da je po smrti moža žena pogosto zaprosila za pridobitev ubožne premije zase. Delež poročenih parov, od katerih je eden od sozakoncev dobival podporo iz ubožnega inštituta, je med podpiranci opazen, saj je bilo v starostnih skupinah nad 50 let leta 1819 takšnih podpirancev dobrih 17 %. Podpirancev, ki bi morali skrbeti še za mladoletne otroke, je bilo bistveno manj, saj je bilo ob vzorčni analizi podpirancev leta 1819 kar 83,9 % vseh podpirancev ubožnega inštituta starejših od 50 let,³¹ podporo v okviru ubožnega inštituta pa so dobili zgolj v primeru, da so vsi otroci, ki niso (več) hodili v šolo, delali. Že zaradi bioloških okoliščin je bilo mogoče v takšnih družinah pričakovati malo za delo neprimernih otrok, a tovrstna analiza podpirancev še ni bila narejena. Vzrok, zakaj med epidemijo kolere leta 1836 niso posegali po podobnih ukrepih kot leta 1831, je bilo verjetno več. Enega je mogoče iskati v okoliščini, da so leta 1836 še potekali postopki za prenos dediščine bogatega trgovca Mihaela Dežmana, tudi sicer filantropa, ki je umrl za posledicami putike star 52 let na začetku leta 1835³² in je za glavne dediče svojega premoženja predvidel reveže iz Ljubljane in njenih predmestij. Obresti kapitala te dediščine so šele leta 1838 občutno, za več kot polovico povečale stalne prihodke ljubljanskega ubožnega inštituta, kar je posledično pomenilo tudi zvišanje števila podpirancev. 4000 goldinarjev Dežmanove dediščine je namreč komisija ubožnega inštituta leta 1836 naložila v državne obveznice, katerih obresti so se prvič – glede na zneske v bilancah – uporabile za stroške oskrbe revežev šele leta 1838.³³ Pri stalnih podporah revežem se je v času epidemije leta 1836 pokazal še en negativni trend: od začetka tega leta se je zmanjšalo število podpirancev za skoraj 50, pri čemer je razmerje med povprečnim številom podpirancev in višino stroška za podpore v enem letu v letu 1836 ostajalo primerljivo z leti, ki jih niso zaznamovale krize. Očitno so tudi v času krize pri upravljanju ubožnega inštituta predvsem sledili načelu, ki so ga centralne oblasti zahtevale že konec 18. stoletja, da lahko podpirajo samo toliko revežev, kolikor je na voljo sredstev. Kar se večkrat ugotavlja v raziskavah o učinkih institucionalizirane oskrbe revnih, ta pogosto ni zmogla obvladovati povečanih potreb v času kriz. Na začetku leta 1836, slabega pol leta pred tem, ko je Ljubljano zajela prva epidemija kolere, so namreč opozarjali, da je sistem ubožnega inštituta v krizi in so v letnem poročilu posebej spodbujali meščane k donacijam s podatkom, da so leto 1835 zaključili brez večjega primanjkljaja zgolj zaradi presežkov, ki so se pri upravljanju nabrali v preteklem (preteklih) letih.³⁴ Tudi donacije, povezane z izbruhom prve epidemije v Ljubljani, torej leta 1831, so bile precej obsejnejše kot leta 1836. Zato je intenzivno objavljanje donacij in namer za donacije pred izbruhom epidemije leta 1831, ki so ga spodbujale deželne oblasti, toliko bolj razumljivo, še posebej na podeželju.

Podoben seznam revežev, kot je bil narejen v Ljubljani leta 1831, so med epidemijo kolere leta 1836 pripravili tudi v Piranu, a vsebuje veliko manj podatkov kot ljubljanski. Tisto, kar je le razvidno iz piranskega popisa, je, da so popisali mestne reveže, tako »stalne« kot »začasne«, ki so prejeli neko podporo. Pri tem ni mogoče povsem natančno ugotoviti, ali so za stalne označili tiste, ki so bili vključeni v neko sistemsko oskrbo revnih. Na seznamu so vpisane predvsem

³¹ Prim.: Čec: Podobe, str. 15.

³² Mihael Dežman je zaradi zapletov kronične putike umrl 16. januarja 1835. Pogosto naj bi bil med donatorji sredstev za reveže, posebej so omenili tudi donacije na kulturnem področju, še zlasti je namreč podpiral jezikoslovca Frana Metelka. Po smrti svojega brata je gmotno podprl tudi nečaka, ki jima je omogočil šolanje v Salzburgu. Eden od obeh nečakov je bil Karel Dežman, znani naravoslovec in ravnatelj deželnega muzeja, še bolj poznan kot politik.

³³ Analiza je opravljena na temelju letnih bilanc komisije za ubožni inštitut v Ljubljani.

³⁴ SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 13-24, a. e. 64, 78, 91, 106, 118, 130, 146, 156, 181, 195, 209, 225, 243, 261, 281, 300, 316, 330. Lastni izračuni.

vdove, invalidi in tudi kakšen obubožan obrtnik, predvsem čevljar.³⁵ V Kopru so v času prve epidemije leta 1836 ustanovili posebno komisijo za »javno pomoč«, ki naj bi poleg zbiranja finančnih in materialnih sredstev (tudi zdravil in posteljnine ter drugega perila) skrbela tudi za oskrbo bolnih revežev v ločenih prostorih bolnišnice, če njihovo zdravljenje drugje ne bi bilo mogoče.³⁶ Tako se je tudi v Kopru in Piranu kazal velik interes lokalnih oblasti, da se v času epidemije posebej nadzorujejo reveži, tudi s tem, da se jih zapre oziroma nastani v posebne ustanove.

Čas kriz je seveda najprej zamajal enega od stebrov reševanja socialnih vprašanj v prvi polovici 19. stoletja, t. j. neformalno solidarnost zlasti na podeželju, ki se je kazala tudi prek nudenja brezplačnega stanovanja (in hrane) v zameno za drobna opravila ali iz kakšnega drugega, tudi socialnega ali verskega nagiba.³⁷ Nudenje strehe nad glavo je bila namreč ena od primarnih in že stoletja trajajočih oblik solidarnosti, ki jo posredno opisujejo v *Novicah*: »Uboge naj bi soseska silila, de doma ostanejo, bi jim oskerbela toliko dela, kolikor ga še opravljati morejo: kolikor si pa ne morejo več prislužiti, bi se jim ga iz oskerbnišnice podelili (...)« in zaključil: »bi noben ubog cele fare ne vedel za glad in silo.«³⁸ A ista oblika solidarnosti je obstajala tudi v mestih, zlasti v prvi polovici 19. stoletja, ko je bila večina revnih vključena v neinstitucionalne oblike podpore, postelja in streha nad glavo sta bili tudi pri njih pogosto eni izmed oblik solidarnosti in tudi te je lahko kriza zamajala. Če v mestni naselbini ni bilo zavoda, kot je bila ubožna hiša, ki bi poskrbela za tisti del mestnih revežev, ki je zaradi strahu pred boleznijo, boleznijo njihovih dotedanjih dobrotnikov ali boleznijo revežev³⁹ ostal brez strehe nad glavo, je to samo še potenciralo urbane kolektivne strahove, povezane z reveži. Bistvena razlika med mestom in podeželjem je bila vendarle v tem, da je ta kolektivni strah dodatno motiviral dobrodelnost elit, ki jih krize v materialnem smislu niso tako intenzivno prizadele. Meščani so pogosto donirali iz povsem pragmatičnih nagibov zato, da sami ne bi zbolevali in zato, ker je bilo nadzorovanje nevarnih čustev, tudi strahu, ključnega pomena. Po medicinskem prepričanju, ki je še veljalo v prvi polovici 19. stoletja, so nevarna čustva telo potisnila v stanje, da je bilo dovzetnejše za bolezni.⁴⁰ Strah pred bolnimi reveži je bil velik. Poleg domačih revežev so še večjo nevarnost prebivalcem mesta predstavljali tuji⁴¹ berači, ki so pritiskali s podeželja. Zaradi mobilnosti so se lahko hitreje okužili, mestni organi pa so morali biti sposobni prepoznati tuje berače. Obenem so v času kriz postali reveži, ki so bili prej bolj integrirani v mestni vsakdanjik, zaradi krize, ki je zamajala in prekinila oziroma onemogočila najbolj razširjene oblike solidarnosti, podvrženi hujšemu nadzoru in represiji.

Kako velika je bila nevarnost revežev, beračev, ki so se potikali po dvoriščih in pred hišami na ljubljanskem pokopališču, v trgovinah, mesnicah, v gostilnah in vinotočih, celo na promenadi, kažejo pravila ponovno vzpostavljenega zelo starega, novoveškega organa nadzora – dveh beraških strahov, ki so jih na hitro, s posebno okrožnico ljubljanskega okrožja na ljubljanske ulice poslali novembra 1831, torej že po tistem, ko so razpustili zdravstveno komisijo za Kranj-

³⁵ Bratož: *Bledolična*, str. 51.

³⁶ Bratož: *Bledolična*, str. 51. Še leta 1841 naj bi bil špital sv. Nazarija v Kopru opredeljen kot javna bolnišnica in ubožnica (»zavetišče za reveže«) (Bonin: *Ubožne*, str. 19).

³⁷ Prim.: tudi Novice, 24. 4. 1852 in 28. 4. 1852.

³⁸ Novice, 28. 4. 1852.

³⁹ Tu ne gre za hujše oblike bolezni ali nalezljivih bolezni, zaradi katerih bi jih sprejeli v špital ali začasni lazaret kot bolnišnico za kužne bolezni.

⁴⁰ Prim.: Bratož: *Bledolična*, str. 54–55.

⁴¹ Na previdnost pred tujci kot nosilci bolezni, med katerimi je bilo zaradi splošnih značilnosti njihovega preživetja, na podeželju tudi veliko beračev, je večkrat opozoril Potočnik, ki je svetoval zaklepanje vsega, še stranišč in podstrešij (Prim. Potočnik: *Kolera*, str. 29).

sko, a so jih ustanovili še v času delovanja komisije.⁴² Zadnje omembe tega organa pred tridesetimi leti 19. stoletja so v 80. letih 18. stoletja, ko so bili beraški strahovi zadolženi za čiščenje določenih mestnih ulic. A to je že bil čas, ko se je poleg mestnih sodnih hlapcev kot arhaičnega organa, zadolženega za varovanje javne varnosti, kamor se je v konceptu »dobre policije« uvrščal nadzor nad reveži, vzpostavila funkcija »policijskega vojaka« vsaj od leta 1773, nato policijskih stražnikov leta 1786, vse do ustanovitve Policijske direkcije leta 1793, ko je bila skrb za javno varnost odvzeta mestni oblasti, tako kot v drugih glavnih mestih dežel. Policijska direkcija je namreč prevzela del pristojnosti, ki so jih na podeželju in v drugih mestih izvajali okrožni uradi.⁴³ Beraških strahov konec leta 1831 vsekakor niso obnovili zaradi trenutnega drastičnega povečanja števila revežev, saj bi lahko tak ukrep sprejeli tudi v drugi krizi leta 1817/1818. A v času te zgodnejše, sicer eksistenčne krize, ko se je izrazito povečalo število beračev, za enkrat ni podatkov o obnovitvi tega organa. V 20. letih 19. stoletja je komisija ubožnega inštituta sicer naslovila več prošenj za obnovitev tega organa nadzora, a predlogi niso bili realizirani.⁴⁴ Obnovitev organa, ki je bil po ustanovitvi policijskih direkcij in policijskih vojakov nekakšen anahronizem, a h kateremu je v 20. letih predvsem z argumentom, da zberejo premalo darov za reveže, večkrat apelirala komisija ubožnega inštituta, je bila leta 1831 hipna. Mogoče je treba pozive k obnovitvi tega organa v 20. letih razumeti tudi kot enega od številnih pritiskov na oblast, da se mestu povrne del starih pravic in avtonomije pri urejanju javnega življenja, četudi komisija za ubožne zadeve ni bila integralni del mestnih oblasti. Delovala je namreč samostojno, predsedoval ji je ljubljanski škof, v komisiji pa so sedeli tudi predstavniki mestnih oblasti. Tudi funkcijo dvanajstih ubožnih očetov so v okviru ubožnega inštituta – in komisije zanj prostovoljno opravljali ljubljanski meščani. A beraške strahove je obnovilo okrožje in glavni razlog za obnovitev je verjetno treba iskati v »izjemni« nevarnosti, ki so jo reveži predstavljali javnemu zdravju leta 1831 in istočasno v prepričanju oblasti, da je treba v takšnih okoliščinah uporabiti tudi represivna sredstva. To je bilo ob premajhnem številu policijskih vojakov glede na vse naloge, ki so jih imeli, v praksi skoraj nemogoče.⁴⁵ Naloga obnovljenih beraških strahov, katerih delo je bilo sistematično urejeno s posebno normo, je bil nadzor nad mestnimi reveži, tako tistimi, ki so bili vključeni v sistem javne podpore, kot nad vsemi drugimi berači. Beraški strahovi so morali domače reveže evidentirati in v primeru beračenja privedi na magistrat. Domnevo, da so imeli novi beraški strahovi zgolj funkcijo nadzora – kot nekakšni čuvaji – potrjuje tudi instrukcija, ki je v primeru nespoštovanja avtoritete beraških strahov in kot dodatno asistenco pri njihovem delu predvidevala pomoč policijskih vojakov. Ker je po desetletjih životarjenja že v 18. stoletju propadla tudi delovna hiša, namenjena »institucionalni« in zgolj deklarativno nerepresivni obliki resocializacije revežev v 18. stoletju, so oblasti ob grožnji epidemije menile, da lahko javno beračenje v mestu zaustavi zgolj represija – torej povečan nadzor nad reveži. Da je bila ustanovitev tega organa nadzora nad berači vendarle hipna, dokazuje težava njihovega plačila, saj so finančno breme sprva – v letu 1831 – naprtili komisiji ubožnega inštituta, nad čimer je slednja protestirala z argumentom, da plačevanje beraških strahov ne sodi v njihovo pristojnost. Tudi pozneje je bil ob tem vprašanju in vprašanju plačila uslužbencev ubožnice njen argument,

⁴² SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 18, a. e. 194, 3. 11. 1831, Okrožni glavar je namreč predsedoval mestni zdravstveni komisiji (Keber: *Čas kolere*, str. 28).

⁴³ Klasinc, Škofljanec: Ljubljanska, str. 536–556, zlasti 540, 543. Tudi Lipič je potrdil, da je bila policijska direkcija dejavno vključena v nadzor revnih v Ljubljani (Lippich: *Topographie*, str. 306).

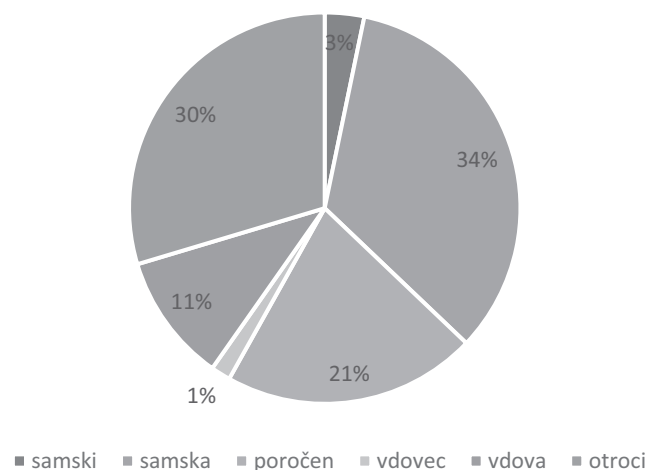
⁴⁴ Npr. SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 15, a. e. 117, 25. 4. 1825.

⁴⁵ Fenomen obnovitve beraških strahov si zagotovo zasluži natančnejšo analizo, ki pa je v okviru omejitev zaradi nove koronavirusne bolezni ni bilo mogoče izvesti.

da ni pristojna za področje javnega reda. Pozneje je oba beraška strahova plačevalo ljubljansko okrožje, a je želelo ta strošek leta 1836 ponovno prevzeti na komisijo ubožnega inštituta. Slednja je proti tej nameri s številnimi argumenti protestirala. Prav tako ne vemo, koliko časa je ta organ v praksi deloval: ali zgolj nekaj let; od leta 1831, ko so stroške naprtili komisiji ubožnega inštituta, nato je očitno do leta 1836 stroške plačevalo ljubljansko okrožje.⁴⁶ Vendar se ta organ omenja še v poročilih o stanju ubožne oskrbe v Ljubljani v 60. letih 18. stoletja.⁴⁷ Že v preteklih stoletjih je bil namreč ta organ pogosto začasen in povezan z zdravstvenimi krizami, vendar ne vedno, kar kažejo podatki s srede 18. stoletja, ko so bili beraški strahovi stalni organi, zadolženi tudi za zbiranje sredstev za delovanje novoustanovljene prisilne delavnice in delovne hiše.

Ustanovitev »kolerašpitala« v Podturnu – komu je bil namenjen?

Preventivne prakse zaradi potencialnega izbruha kolere leta 1831 so sledile starim mehanizmom obvladovanja kriz tudi z začasnim zapiranjem »revežev« v posebne ustanove, na kar kaže že obnovitev arhaičnih represivnih organov. Na poseganje po starih praksah opozarjajo že prakse iz okolice Ljubljane, kjer so reveže tudi zapirali v posebne ustanove, tudi na pritisk deželnih in okrožnih organov v Ljubljani.⁴⁸ Jeseni leta 1831 je komisija ubožnega inštituta opravila popis vseh revežev, ki so imeli domicilno pravico v Ljubljani. Popisala je posameznike, člane gospodinjstva vključno z otroki, in ponekod zabeležila njihov družbeni status. Našteli so 800 revežev, kar je predstavljalo 6,5 % vseh v mestu upravičeno prisotnih ljudi.⁴⁹ 67 % popisanih je bilo odraslih oziroma glede na povprečno starost popisanih, starih, saj je bila povprečna starost malo nad 64 let.⁵⁰ Samskih je bilo 37,1 % (kar 33 % je bilo samskih žensk), poročeni so predstavljali 21 % popisanih revežev. Skladno s splošnim odnosom do

Slika 1: Struktura revežev s pravico do bivališča v Ljubljani po popisu leta 1831

⁴⁶ SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 21, a. e. 280, 28. 3. 1836; t. e. 18, a. e. 194, 3. 11. 1831.

⁴⁷ Škerl: *Ljubljana*, str. 91.

⁴⁸ Prim. Laibacher Zeitung, 13. 9. 1831.

⁴⁹ Lippich: *Topographie*, str. 350, navaja, da je bilo leta 1830 12.144 prebivalcev z domicilno pravico v Ljubljani.

⁵⁰ Med 449 popisanimi posamezniki je bila za 379 popisanih navedena starost, preostali, katerih starosti ne poznamo, pa so bili vključeni v institucionalno podporo v mestu in zato niso navedli njihove starosti. Tudi za podpirance ubožnega inštituta je bilo značilno, da so bili v velikem deležu starejši oziroma ostareli ljudje. O različnih mejnikih prehoda v starost glej, Čeč: Podobe.

revščine moških je bilo samskih moških in vdovcev med popisanimi reveži najmanj, vdovcev zgolj 1 %. Med popisanimi vdovami je bila tudi 60-letna vdova odvetnika, za katero so zapisali, da je povsem brez premoženja. Po drugi strani pa so še pri 75 in 73 let starih moških, ki sta živela skupaj s svojima ženama, zapisali, da živita od dnine.⁵¹

Četudi so bili podatki o starosti navedeni le za nosilnega člana gospodinjstva, je mogoče pričakovati, da tudi povprečna starost sozakoncev ni občutneje odstopala od tega povprečja. Druga značilnost popisa je, da je bilo popisanih malo sirot. Del popisanih revežev ni vseboval podatka o starosti, v vseh primerih je šlo za osebe, ki so bile že vključene v neko obliko podpore revežem. Nekaterim od teh nosilcev gospodinjstev so dodelili neko dodatno denarno pomoč, tudi nekaterim od tistih, ki so že bili vključeni v sistem podpore ubožnih inštitutov ali drugih skladov. Nekaj so jih tudi napotili v posebno začasno ustanovo za reveže, ki so jo uredili v Podturnu/Tivolskem gradu, prostore in sredstva za njihovo življenje so namreč donirali kranjski deželni stanovi. V graščino so leta 1831 napotili 57 revežev, večinoma odraslih oseb. Samo devet jih ni živelo v obeh mestnih župnijah sv. Jakoba in sv. Nikolaja,⁵² kar pet od tistih, ki niso živeli v osrednjih ljubljanskih župnijah, jih je pripadalo isti družini. Omenjena okoliščina opozarja, da je šlo za nekakšno »čiščenje« revežev iz mesta. Naslednje leto so namreč uradniki to zavetišče prištevali med »kolerašpitale«. V Podturnu je deloval zgolj do vzpostavitve ubožne hiše, saj je ta prevzela inventar tako iz Podturna kot iz »kolerašpitalov« na strelišču in v Hrenovi ulici 77.⁵³ Ker leta 1831 ni izbruhnila epidemija kolere, tudi kranjski deželni stanovi niso za več kot leto odstopili stavbe in dohodkov gospodstva za oskrbo revežev. Podrobnejša analiza, ki je zajela tretjino začasnih oskrbovancev »kolerašpitala« v Podturnu in je zajemala celotno glavno mestno župnijo sv. Nikolaja, je pokazala, da so prostor v zasilnem zavodu dobile predvsem samske osebe, stare med 50 in 60 leti. Pri številnih, napotnih v Podturn, niso navedli vzroka za njihovo revščino. Nihče od napotnih v to začasno zavetišče, pri katerih ni bil naveden vzrok (začasne) materialne stiske, ni bil star manj kot 48 let. Seveda je treba upoštevati tudi nedoslednosti pri pripravi seznama, saj se je zgodilo tudi, da so neko osebo označili kot prejemnico podpore, a niso tako kot pri večini drugih zabeležili višine podpore, ki jo je dobivala. Po vsej verjetnosti je vsaj del teh revežev sodil med posle – služkinje in hlapce, ki so zaradi sicer ozdravljive bolezni »začasno« ostali brez službe ali pa je šlo za tiste posameznike, ki so živeli od občasnega dela in ki so ob pomanjkanju ponudbe priložnostnih del v času krize najprej ostali brez dela. Priložnostna dela so bila lahko fizično naporna, starejši delavci pa manj močni in okretni in tako najprej izpostavljeni brezposelnosti ob zmanjšanem povpraševanju po delu. Tudi poselski trg je bil svojevrsten in četudi bi morali delodajalci po poselskem redu vsaj nekaj časa skrbeti za bolne uslužbenke, ni bilo tako. Oboleli posli so predstavljali veliko breme, ki so se ga delodajalci zelo hitro rešili in bi v času epidemije brez strehe nad glavo predstavljali takšno grožnjo javnemu zdravju v mestu kot tuji berači in drugi reveži.⁵⁴ Pogosto je težavo bolnih poslov v mestu reševala prav civilna bolnišnica, kot je prej težavo obolelih poslov do določene mere reševal špital. Po okrevanju, če bolezen ni pustila kratkotrajnih fizičnih posledic, posli niso nujno takoj našli novega delodajalca, saj so trg poselskega dela urejali tudi stalni roki za menjavo delodajalcev, četudi se teh rokov zaradi različnih okoliščin delodajalci niso zares držali. Če gre verjeti Lipičevim sicer okvirnim ocenam, naj bi bilo v Ljubljani v času epidemij kolere

⁵¹ SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 18, a. e. 202, 22. 9. 1831 in 27. 9. 1831.

⁵² SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 18, a. e. 202, 22. 9. 1831.

⁵³ SI_ZAL_LJU/0489, fasc. 267, fol. 370–371, 30. 12. 1832.

⁵⁴ Prim. Studen: Nekaj drobcev. Glede na kriminalizacijo mladih delovno zmožnih brezposelnih žensk teh zagotovo ni najti na omenjenem seznamu, na kar opozarja tudi povprečna starost popisanih.

okoli 2.500 poslov,⁵⁵ število revežev pa je v nasprotju z oblastmi ocenjeval na 1.200 posameznikov. Prav zaradi slednje okoliščine je treba njegove navedbe jemati kot približne.

Da so v začasno zavetišče napotili tudi osebe, ki so bile zaradi občasnega pomanjkanja dela najranljivejše, potrjuje tudi drugi podatek – da so vanjo napotili tudi žensko, ki je bila slepa na eno oko in je zato tudi težje dobila delo, sploh ob zmanjšani ponudbi občasnih del in posledično manjšem povpraševanju po obasnih delavcih. Ni bila namreč vključena v nobeno obliko stalne podpore. V okoliščinah, ki jih ni zaznamovala kriza, se je namreč predvidevalo, da bodo takšni ljudje v okviru svojih zmožnosti poskrbeli zase in takšen odnos so imeli v svojih obravnavah prosilcev za podporo v okviru ubožnega inštituta tudi člani ljubljanske komisije ubožnega inštituta. Iz glavne mestne župnije so tja napotili tudi dve invalidni osebi. Le dva starša iz te župnije sta bila v zavetišče napotena skupaj s svojim otrokom. Še en element odnosa do revščine, ki ga zaznamo v številnih političnih traktatih in uradniških pritiskih iz 18. in z začetka 19. stoletja, razkrivajo preventivni ukrepi pred grozečo krizo leta 1831: namreč, da so mestne oblasti posebej nadzorovale prebivalstvo v najbogatejših mestnih četrtih in posebej pazile, da v njih ni bilo stalno »prisotnih« preveč revežev. Reveži iz obeh župnij, ki sta pokrivali mesto znotraj mestnega obzidja, so predstavljali večino v Podturnu sprejetih revežev. Med tistimi, ki so jih sprejeli v Podturn, sta bila tudi kar devetdesetletni berač in njegova žena, ki nista bila vključena v sistemske oblike podpore, a sta živela na glavnem trgu v Ljubljani, tako kot še devet drugih »revežev«, ki so dobili prostor v Podturnu. Pri še eni ženski, ki je bila napotena v Podturn, so navedli zgolj, da živi »Na trgu«. V podporo tej domnevi je tudi okoliščina, da je bilo na seznamu popisanih v tej župniji še nekaj drugih dninarjev, ki so dobili enkratno finančno pomoč. Večina oseb, ki je bila nastanjena v Podturnu, ni uživala stalne podpore iz skladov za revne. Če je bila ubožna hiša namenjena predvsem ostarelim, so v začasni »kolerašpital« v Podturnu nastanili predvsem trenutno brezposelne moške in ženske v poznih srednjih letih ali pred prehodom med ostarele, ki so bili bolni ali brez dela. Iz mestnega središča, iz obeh mestnih župnij, so v špital napotili tudi druge reveže, še posebej, če niso bili prejemniki ubožne oskrbe. Med napotenimi je bilo tudi nekaj invalidov in vdova s petimi otroki, četudi slednja ni prihajala iz mestnega središča.

Da podobnih praks ne zaznamo tudi v letu 1836, sta botrovali vsaj dve okoliščini: najprej, da je epidemija kolere leta 1836 izbruhnila zelo silovito, a tudi v dobrih dveh mesecih povsem prenehala. Verjetno je prenehala hitreje, kot jim je uspelo z donacijami in nakupi v Ljubljani vzpostaviti takšno začasno ustanovo, kot je bil »kolerašpital« v Podturnu. Obenem je že delovala ubožnica, v kateri je bilo nastanjenih precej več revežev, kot jih je bilo nastanjenih leta 1831 na gradu Podturn.

Razpustitev »kolerašpitala« in ustanovitev ubožnice leta 1832

Med do podpore upravičenimi reveži so tudi leta 1831 popisali veliko število ostarelih ljudi, ki niso bili vključeni v nobeno od drugih neinstitucionalnih oblik podpore, ki je bila na voljo v Ljubljani. Ostareli so torej predstavljali znaten del revežev in potencialno nevarnih v času bolezenskih kriz. Vprašanje institucionalne skrbi za ostarele je v času prve grožnje nove, obsežne epidemije imelo že dolgo zgodovino in je bilo zaznamovano s številnimi spremembami. Podvrženo je bilo vplivom filozofije in politične teorije ter političnih interesov oblasti na različnih ravneh. Te je treba predstaviti, da lahko pokažemo, kakšno spremembo je predstavljala ponovna ustanovitev ubožne hiše leta 1832. Raz-

⁵⁵ Lipič: *Topografija*, str. 166–167.

pustitev špitalov in ubožne hiše v Ljubljani v 80. letih 18. stoletja, v katerih so sodeč po splošnih oznakah »upravičenih revežev« ostareli zagotovo predstavljali velik delež oskrbovancev, je bila plod politike Jožefa II., ki je menil, da je neinstitucionalizirana oskrba revnih gospodarnejša in da lahko zajame večji delež prebivalstva. Tudi z reformami na Kranjskem in v Ljubljani, ki so odpravile stare institucije, je bilo tako, saj se je vsaj v Ljubljani prvič lahko govorilo o nekaj odstotkih mestnega prebivalstva, ki je bilo deležno neke oblike institucionalne podpore. Eden izmed najvplivnejših političnih teoretikov 18. stoletja Joseph von Sonnenfels je v izdaji svojega »učbenika« za uradnike iz osemdesetih let 18. stoletja večkrat povsem nedvoumno zapisal, da je za stroške oskrbe revnih – državnih uslužbencev in »pravih« revežev odgovorna država. Obenem je deklarativno odgovornost države precej omejil: najprej je upravičene prejemnike podpore za revne, ki niso bili državni uslužbenci,⁵⁶ razdelil v tri skupine: nekdanje vojake, revne meščane in revno podeželsko prebivalstvo. Pri oskrbi zadnjih dveh skupin je še vedno zastopal stališče, da naj (lokalne oblasti) za oskrbo revnih najprej izkoristijo vsa sredstva, ki so na voljo, tudi donacije posameznikov. Če razpoložljiva sredstva ne bi zagotavljala stalne podpore, bi bila dolžnost države, da poskrbi za manjkajoči del. Prvič je leta 1786 posebej poudaril, da morajo biti podpore stalne in da je treba pri upravljanju z njimi posebej paziti na gospodarnost oziroma že skoraj varčnost. Obenem je v nasprotju z Jožefom II. še vedno menil, da morata obstajati dve vrsti oskrbe: institucionalna (ubožni oziroma negovalni zavodi) in neinstitucionalna (v obliki denarne podpore). Katera je bila boljša, je bilo odvisno od okoliščin.⁵⁷ V skladu s temi izhodišči so v 80. letih centralne oblasti najprej določile prioriteta področja reševanja socialnih vprašanj, za te so lahko lokalne oblasti pričakovale dodatno finančno pomoč, nato so posegle še v organizacijo že obstoječih oblik reševanja socialnih vprašanj na lokalni ravni. V Ljubljani so ukinili institucionalno oskrbo revežev v okviru obeh multifunkcionalnih špitalov (meščanskega in cesarskega) ter dveh specializiranih zavodov: ubožne hiše in sirotišnice. Njihove nepremičnine so deloma prodali ter iz obresti naloženega kapitala in najemnin so izplačevali premije upravičenim revežem. Število podpirancev med starostniki in invalidi, ki so dobivali premije iz premoženja ukinjenih ustanov, je ostalo precej podobno številu mest, ki so jih prej zagotavljali v zavodih, odvzeli so le štiri premije, ki so jih namenili oskrbi porodnic v porodnišnici. Le iz sklada za sirotišnico so podpirali bistveno višje število najdenčkov, kot je bilo prej otrok v sirotišnici. Poleg teh so v drugi polovici 80. let 18. stoletja uvedli nov mehanizem neinstitucionalne oskrbe revnih – t. i. »župnijske ubožne inštitute, pozneje poznane kot ubožne inštitute, ki so se financirali iz dveh virov: obresti glavnice, ki so jo sestavljala določena volila posameznikov, in iz dela sredstev razpuščenih bratovščin.⁵⁸ Drugi pomemben vir dohodkov so bile prostovoljne donacije lokalnega prebivalstva, zbrane prek občasnih darov ali prek t. i. subskripcij – »stalnih« prostovoljnih mesečnih denarnih donacij, katerih višino je vsak posameznik, ki se je zavezal k plačevanju, določil sam, a je lahko kadar koli od zaveze plačevanja odstopil. Poleg te oblike donacij so sredstva v sklad ubožnih inštitutov pritekala tudi od občasnih anonimnih darov v posebne skrinjice ali neposredno izročeni komisiji. V prvi polovici 19. stoletja so se jim pridružile tudi posebne donacije ob nakupu voščilnic za novo leto in ob rojstnih dnevih. Do prve epidemije kolere je bil delež sredstev, pridobljenih s prostovoljnimi donacijami v letnih proračunih ljubljanskega ubožnega inštituta, višji kot delež sredstev ka-

⁵⁶ Z vzpostavitev javnega sklada za plačilo pokojnin uradnikom in vojakom z višjimi čini je takšno Sonnenfelsovo stališče pomenilo zgolj prilagajanje besedila obstoječemu stanju in bistvenim spremembam prioritetenih področij politik na področju reševanja socialnih vprašanj, ki jih je z »Direktivregeln« uvedel Jožef II.

⁵⁷ Sonnenfels: *Grundsätze*, 1786, str. 362, 363.

⁵⁸ SI_ZAL_LJU/0489, fasc. 267, fol. 320–323, 20. 5. 1834.

pitalskih obresti, oba zneska sta predstavljala večino prihodkov ubožnega inštituta.⁵⁹ Načini sistematizirane oskrbe revnih so bili precej nestabilni, saj je bilo ustanovnega kapitala, ki je prek kapitalskih obresti edini zagotavljal stabilno financiranje, malo. Že večina sistemskih oblik podpore revežem⁶⁰ in reševanja drugih socialnih vprašanj je bila odvisna od donacij lokalnega prebivalstva, poleg teh so pomoč iskali tudi drugi. Predvsem tisti reveži, ki niso bili vključeni v sistem prejemanja podpor, so bili povsem prepuščeni solidarnosti skupnosti. In vse te mehanizme so lahko krize prizadele. Donacije in solidarnost so sicer med prebivalstvom spodbujali z moralnimi in političnimi sredstvi. Na dobrodelnost so vplivali še čustveni, verski in navsezadnje gospodarsko-karierni motivi ter tudi finančno oziroma gmotno stanje posameznika. V še izrazito stanovski družbi prve polovice 19. stoletja moramo med čustva, ki so spodbujala donacije in druge oblike pomoči revnim (nudenje stanovanja/postelje ali hrane), poleg strahu pred lastno revščino in revščino kot tako, upoštevati vsaj še rodbinsko in stanovsko solidarnost. Zato sta intenzivna akcija objavljanja donacij in namer za donacije pred izbruhom epidemije leta 1831 toliko bolj razumljivi, še posebej na podeželju oziroma izven glavnega mesta. Zdravstvena kriza ni samo poglobila krize tistih, ki so bili že tako pod pragom revščine ali tistih, ki so bili na tanki meji med obema, bolezen je lahko v revščino pahnila tudi prej povsem dobro stoječe družine, saj je bila akumulacija kapitala – pomemben element varnosti v času kriz – v družinah obrtnikov pogosto majhna.

Pri reformah na področju reševanja socialnih vprašanj je Jožef II. naletel na velik odpor podrejenih oblasti, ki so takoj po njegovi smrti želele doseči odpravo novih praks. V nasprotju z vladarjem so lokalne oblasti še vedno zastopale stališče, da so mestni zavodi za reševanje socialnih vprašanj del mestnega prestiža in politične avtonomije. Sploh zaradi dolžnosti, ki so jih imele lokalne oblasti na področju reševanja socialnih vprašanj.⁶¹ Politične akcije za povrnitev k starim sistemom oskrbe revnih so sprožile tudi ljubljanske mestne oblasti. V svoji prošnji za odpravo reform so se sklicevali na voljo oporočiteljev, ki so donirali sredstva, iz katerih se je oblikoval posamezni sklad, in na dejstvo, da so v Gradcu po letu 1790 meščanski špital na prošnjo mesta ponovno obnovili. Obregnili so se tudi ob dejstvo, da so v ustanovnih pismih darovalci svoje darove – donacije namensko opredelili in da je bila zaveza oblasti, da se ne posega v voljo ustanovitelja. In zaključili z argumentom, da ubožni inštitut, kot nova oblika sistemske pomoči revnim, ne zadostuje potrebam, saj da je, četudi podpira veliko več revnih ljudi, kot jih je bilo pred reformami deželni podpore, višina podpore, ki jo dobijo, prenizka. Jožefinska zakonodaja je samo izselila podpirance iz stavbe, jim zmanjšala premije in povečala število podpirancev, je v zaključku pritožbe povzel ljubljanski meščanski odbor. V svoji prošnji za obnovitev zavodov, tudi tistih, ki jih večino 18. stoletja niso upravljale mestne oblasti, so dodali, da so revežem prej v okviru institucionalne oskrbe priskrbeli tudi posteljo in obleko, pokrili so stroške ogrevanja in razsvetljave. Ker so bili v novem sistemu revni primorani sami najti streho nad glavo in pokriti stroške zanj, je to pomenilo, da so bili izpostavljeni še večji revščini kot prej, so zaključili v svoji prošnji.⁶² Vsekakor tri različne ljubljanske prošnje za obnovitev institucionalne oskrbe revežev v 90. letih 18. stoletja kažejo na velik interes mesta za takšno institucionalno obliko oskrbe dela revnih.⁶³ Zelo majhen del oskrbovancev razpuščenih zavodov je vendarle ostal v »oskrbi« v stavbi meščanskega špitala; leta

⁵⁹ Trditev temelji na zaključnih računih zavoda in ne na naštevanju vrst dohodkov, ki jih je imel ubožni inštitut po svojem statutu, kot so to navajali drugi avtorji.

⁶⁰ Z izjemo skladov, ki so nastali po ukinitvi zavodov v 80. letih 18. stoletja. Glavnic in prihodkov teh niso višali in prav tako niso povečevali števila podpirancev.

⁶¹ O sporih o pristojnostih med Ljubljano in centralno vodenimi zavodi glej Čeč: Reforme.

⁶² ARS, SI AS 14, šk. 234, 1793, 24. 8. 1793.

⁶³ Vrhovec: Meščanski špital, str. 99–100.

1793 deset: devet žensk in en moški.⁶⁴ Tako so v civilno bolnišnico leta 1811 iz stavbe nekdanjega meščanskega špitala, ki so ga začeli oddajati najemnikom, preselili nekaj oskrbovancev, ki so po ukinitvi meščanskega špitala še ohranjali brezplačno »posteljo« in streho nad glavo.⁶⁵ V prvi polovici 19. stoletja je občasno še mogoče zaslediti podatke o takšnih oskrbovancih v civilni bolnišnici. Njihova oskrba je bila finančno, organizacijsko in prostorsko skoraj povsem ločena od civilne bolnišnice. Le za njihovo zdravstveno oskrbo so bili zadolženi zdravniki v civilni bolnišnici. Okoli leta 1832 naj bi jih bilo 17, pripadali so revežem iz vrst ljubljanskih meščanov ali pa so dobili podporo na priporočilo ljubljanskih meščanov: šlo je za del podpirancev Lambergovega sklada ter skladov meščanskega špitala in »stare« ubožne hiše.⁶⁶ Namestili so jih v dveh dvoranah v pritličju civilne bolnišnice.⁶⁷ Leta 1835 naj bi jih bilo v civilni bolnišnici še 15.⁶⁸

Ker so ljubljanske mestne oblasti tudi po odpravi ubožnic in špitalov izsilile prostor za nastanitev vsaj manjšega števila revežev, je bilo do neke mere pričakovano, da bodo na neki način, četudi prikrito, spodbujale ponovno vzpostavitev tovrstnih zavodov, zlasti v primeru, ko je bilo zbranih toliko raznovrstnih donacij kot v primeru priprav na epidemijo kolere leta 1831. Fran Viljem Lipič je v svojem delu leta 1832 ustanovljeno ubožno hišo opredelil kot zavod, v katerem so nastanjeni predvsem reveži, ki prejemajo podporo ubožnega inštituta in so kužni. Če bi imeli na voljo zgolj njegove podatke, bi lahko zmotno zaključili, da je bila ustanovitev ubožnice zgolj institucionaliziranje prakse iz leta 1831, ki so jo po časovno omejeni donaciji kranjskih deželnih stanov na pritisk višji oblasti nadaljevali v Ljubljani. Res je, da je ustanovitev ubožne hiše zahtevalo okrožje in za opremo predvidelo inventar razpuščenih »kolerašpitalov«. Za prvih 42 oskrbovancev, ki so jih v ustanovo napotili do konca leta 1832, so tako brez dodatnih stroškov priskrbeli vse: od postelj, slamnjač, srajc in drugega perila do svečnikov in nočnih posod.⁶⁹ Lipičeve navedbe niso povsem točne niti pri navedbi lokacije zavoda,⁷⁰ saj se njegovi podatki zaključijo z letom 1832. Že leta 1834 je namreč mesto najelo tudi hišo v Karlovškem predmestju 5 in tako v dveh najetih hišah⁷¹ v naslednjih letih zagotovilo 90 mest za reveže.⁷² Tudi vso opremo za drugo hišo so zagotovili iz inventarja opuščenih »kolerašpitalov«. Pogodbi za obe stavbi sta bili sprva sklenjeni zgolj za deset let. Večja razlika med podpiranci v nekdanjih zavodih je bila v organizaciji življenja v novi ubožni hiši. Če se je v špitalih 18. stoletja pričakovalo, da bo v njih zaposlena tudi kakšna dekla, ki bo pomagala oskrbovancem, se je v novoustanovljeni ubožni hiši pričakovala vzajemna solidarnost gojencev zavoda. Plačevali so sicer stroške razsvetljave, ogrevanja, nabave slame in pranja perila, vse druge usluge pa so bile bodisi del siceršnjih mehanizmov oskrbe revnih (brezplačna zdravila, podpore za hrano) bodisi zdravniške oskrbe, medtem ko je bila oskrba ob onemoglosti oskrbovanca odvisna od solidarnosti preostalih oskrbovancev, ki so bili za svojo »prostovoljstvo« nagrajeni najprej z mestom v ustanovi, nato še s kakšno drugo podporo.

Komisija ubožnega inštituta je za potrebe delovanja ubožne hiše in predvsem podpore za oskrbovance v letu 1835 izkoristila tudi prostovoljne prispevke, ki so bili ob grozeči epidemiji že zbrani v letih 1831 in 1832. Četudi

⁶⁴ ARS, SI AS 14, šk. 234, 1793, 24. 8. 1793. V enem od zgodnejših dokumentov, prošnji za obnovo ubožne hiše in meščanskega špitala, pa so zavod poimenovali kar zavod za starce (ARS, SI AS 14, šk. 234, 1790, s. 24566, s. d.)

⁶⁵ Vrhovec: Meščanski špital, str. 99.

⁶⁶ V prvi polovici 19. stoletja sklada za ubožno hišo, iz katerega so dajali višjo podporo kot iz ubožnega inštituta, niso vključili v novo ustanovo.

⁶⁷ Lippich: *Topographie*, str. 300.

⁶⁸ Keber: *Čas kolere*, str. 45.

⁶⁹ SI_ZAL_LJU/0489, Reg. I, fasc. 267, fol. 370–371, 30. 12. 1832.

⁷⁰ Lippich: *Topographie*, str. 269.

⁷¹ Ne zgolj v eni, kot trdi Lipič.

⁷² Prim.: tudi Anžič: *Ubožni*, str. 10.

so tudi leta 1834 ljubljanski meščani iz meseca v mesec prebirali vesti o izbruhih epidemij kolere,⁷³ je komisija ljubljanskega ubožnega inštituta menila, da je mogoče upati, da bo mesto tudi v prihodnje obvarovano epidemije in objavila namero, da bodo zbrana sredstva uporabili za delovanje nove ubožnice. Zato so v letu 1834 dvakrat objavili poziv, da lahko donatorji s potrdilom o vplačilu v Kranjski hranilnici dvignejo svojo donacijo, namenjeno obolelim med epidemijo. Sredstva tistih, ki niso zahtevali povrnitve, so »zapadla«. Ubožna komisija jih je naslednje leto porabila za delovanje razširjene ubožnice.⁷⁴ Kljub javnemu pozivu se je pričakovalo, da donatorji svojih sredstev ne bodo zahtevali nazaj, še posebej, ker je komisija zapisala, da verjame, da bodo dobrotniki podprli predlog komisije ubožnega zavoda glede porabe zbranih donacij. Od donatorjev se je tak odziv pričakovalo tudi zato, ker so že februarja, torej kmalu po objavi prvega poziva, sporočili, da je deželni predsednik kot pomoč ob epidemiji kolere beljaškemu okrožju doniral 150 goldinarjev. Odločitev, kako porabiti ta sredstva, ob okoliščini, da tudi v Beljaku ni razsajala kolera, je na začetku leta 1834 prepustil oblastem v Beljaku. V primerjavi z Ljubljano so se na Koroškem odločili, da jih razdelijo med vojne invalide.⁷⁵ Več kot očitno je, da je strah leta 1834 že postal del vsakdanjika in ni bil več tako pogosto kot v prvi paniki predmet vsakdanjih pogovorov in tudi strah pred prihodom te smrtonosne bolezni ni bil več tako velik kot leta 1831. Med ljubljanskimi donatorji, ki so leta 1831 nabrali kar 1119 goldinarjev, je le nekaj posameznikov zahtevalo vračilo zelo nizkih zneskov (skupaj 9 goldinarjev in 30 krajcarjev).⁷⁶

Primarno je šlo torej za zavod za onemogle starostnike brez stalnega prebivališča, v katerem je bilo mogoče najti tudi nekaj mlajših invalidov ali ljudi v srednjih letih s kroničnimi ali z zelo hudimi boleznimi. Vsaj na začetku so v ustanovo koga namestili tudi zaradi sezonske stiske: zlasti pozimi so se potrebe revnih namreč povečale in številni so živeli še v slabših razmerah kot v drugih sezonah. Glede na precejšnjo fluktuacijo oskrbovancev je zavod v omejenem obsegu opravljal tudi funkcijo paliativne oskrbe. To dokazuje tudi vzorčna analiza delovanja zavoda v letu 1842. Od 24 umrlih oskrbovancev v letu 1842, torej v desetem letu delovanja zavoda, jih je kar devet umrlo zaradi »starostne slabosti«, še smrt dveh, starejših od 60 let, so označili kot onemoglost.⁷⁷ Takšne vzroke smrti sta zdravnik in ranocelnik, ki naj bi zavod po navodilih ob ustanovitvi obiskovala dvakrat na dan, pripisala zgolj ostarelim osebam. Nekaj oskrbovancev zavoda je leta 1842 umrlo zaradi vodenice, nekaj zaradi pljučnih bolezni in eden zaradi kapi. Zaradi prebavnih bolezni sta umrla zgolj dva človeka. Pri navedenju vzrokov smrti oskrbovancev je moč sklepati, da so res v ustanovo sprejeli nekaj bolnikov s hudimi boleznimi, tako 24-letnico in 50-letnico z vodenico in 40-letnico, ki je umrla zaradi sušice.⁷⁸ A le dve ženski v poznih srednjih letih, ki so ju sprejeli leta 1842, sta še isto leto umrli za hudimi boleznimi. Že ob ustanovitvi zavoda so nekaj postelj predvideli tudi za bolne in mogoče iz tega izvirajo napake, ki jih je moč najti pri F. V. Lipiču. Ni bil namreč tisti zdravnik, ki bi bil zadolžen za oskrbo tega zavoda, zanj je več let skrbel drugi ljubljanski zdravnik mladi Reimund Melzer, iz znane ljubljanske zdravniške družine. Vzroki smrti, ki so navedeni v seznamih umrlih v ubožni hiši, temeljijo torej na zdravniški

⁷³ Prim.: Laibacher Zeitung, 1834.

⁷⁴ Laibacher Zeitung, 8. 11. 1834, SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 19, a. e. 251, 4. 11. 1834.

⁷⁵ Laibacher Zeitung, 13. 2. 1834.

⁷⁶ SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 19, a. e. 251, 20. 11. 1834.

⁷⁷ V obdobju 1828–1830 naj bi bilo starejših od 60 let kar 15 % vseh umrlih v Ljubljani (Lipič: *Topografija*, str. 421). Po njegovih izračunih naj bi delež ostarelih prebivalcev v Ljubljani (pri mestni populaciji, ocenjeni na okoli 13.000 ljudi) znašal 8,9 %. Pri analizi pričakovane starosti je postregel z izračuni, da je po 50. letu v povprečju posameznik pričakoval še 4,41 leta življenja, pri 80 pa še leto (0,95) (Lipič: *Topografija*, str. 440).

⁷⁸ SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 24, a. e. 370, 1. 1. 1843.

definiciji bolezni in smrti, v našem primeru zlasti smrti starostnikov, saj je bila povprečna starost umrlih v tem letu kar 76,6 leta.⁷⁹ V enem letu se je v ubožni hiši zamenjala nekaj manj kot tretjina oskrbovancev (29 %), kar priča tudi o tem, da so v hišo sprejemali že zelo onemogle ljudi, ki niso imeli sorodnikov, ki bi zanje skrbeli, ali pa so imeli posebej ostudne bolezni in hibe. Predvsem so v ubožnico sprejemali ženske, mogoče tudi zato, ker je bilo splošno prepričanje med uradniki, da ženske potrebujejo manj sredstev za oskrbo, ker manj jedo in ker je cenejša tudi njihova obleka. Takšno razlikovanje med reveži na temelju spolne pripadnosti je v prvi polovici 19. stoletja razširjala tudi zakonodaja na področju reševanja socialnih vprašanj.⁸⁰ Tako je bilo leta 1842 samo 16,8 % oskrbovancev ubožne hiše moških, v tem deležu je bil vključen tudi upravnik hiše, saj je tudi on prejemal ubožno podporo kot nekakšno nagrado za prostovoljno delo v zavodu. Obenem je bil velik delež žensk med podpiranci značilen za vse organizirane oblike reševanja socialnih vprašanj v Ljubljani.

Če je bilo delovanje prve ubožnice v 18. stoletju finančno vzdržno do trenutka, ko so bile potrebne večje investicije v obnovo stavbe, so bila finančna sredstva za drugo na veliko bolj majavih temeljih, kar se je pokazalo že v prvih desetih letih delovanja.⁸¹ Res je, da mesto in okrožje nista imeli stroškov z nabavo inventarja, saj je tega »priskrbela« dobrodelnost meščanov in plemstva v strahu pred prvo kolero leta 1831. V strukturi zavodov, ki je bila vzpostavljena predvsem zaradi vprašanja njihovega financiranja, je bila ubožnica definirana kot lokalni zavod, zato je moralo mesto pokriti del stroškov in tudi »polj« oskrbe. Mesto naj bi tako poravnalo stroške najema prostora, pred nastanitvijo oskrbovancev pa tudi nekatera nujna prenovitvena dela, krili so tudi stroške ogrevanja, pranja perila in razsvetljave. V prvem obdobju delovanja so pokrivali stroške tudi tako, da so čuvajke (in nekaj časa tudi upravnik) prejemali podporo ubožnega inštituta. A del stroškov osebja – upravnika in pomočnic – čuvajk so pokrili s stalno, večletno donacijo ljubljanskega judovskega trgovca Mojzesa Heimanna. To je bila tudi edina stalna donacija za delovanje tega zavoda, katerega stroški so se v prvem desetletju delovanja samo povečevali. A je zavod kljub vsemu nadaljeval z delovanjem in primanjkljaj naj bi pokrivalo mesto. Organizacija delovanja zavoda, katerega stroški so se kljub vzajemni solidarnosti samo povečevali, in odsotnost dodatnih donacij nista zagotavljala povsem stabilnega delovanja zavoda.

Motivi za Heimannovo donacijo so bili povezani predvsem s položajem družine in njenih gospodarskih dejavnosti ter več desetletij trajajočih težav z ljubljanskim magistratom, pri čemer so imeli velik vpliv ljubljanski trgovci in ne s kakšnim posebnim čustvovanjem do revežev ali starostnikov. S spretnimi donacijami na polju reševanja socialnih vprašanj in kriznih situacij si je družina pridobila naklonjenost najvišje oblasti v deželi gubernija. Ta mu je že 1834 potrdil pravico do prodaje sukna in tekstilnega blaga. Dobrodelnost je že tako sodila v kod meščanskega vedenja, donacije za pomembne politične akcije v lokalnem okolju, kot sta bila ustanovitev ubožnice in preventiva pred novo grozečo bole-

⁷⁹ Četudi so verjetno določene navedbe o starosti oskrbovancev in posledično umrlih še vedno približne, so bili to vendarle oskrbovanci, ki so jih pred vstopom v okvir ubožne oskrbe večkrat preverili in o njih zbirali raznovrstna potrdila, pogosto tudi njihove krstne liste. Ker pa je bilo te dokumentacije preveč, ni mogoče z gotovostjo trditi, da je bilo zbiranje vseh dokumentov del standardnih postopkov preverjanja statusa prosilca za podporo in ali so v naključno ohranjeni dokumentaciji potrdila o krstu zgolj naključna. O tem, kako je potekal postopek sprejema, glej: Anžič: *Skrb*, str. 29. Vsekakor so podatki o njihovi starosti ob smrti veliko zanesljivejši, kot so podatki v sočasnih mrliških knjigah.

⁸⁰ SI_ZAL_LJU/0489, fasc. 267, fol. 38–40, s. d.

⁸¹ Kljub zelo tveganemu načinu upravljanja zavoda v sprva najetih prostorih je v istih hišah delovala ubožnica vse do propada Avstro-Ogrske monarhije, pri čemer je število oskrbovancev ostajalo enako, povečevalo pa se je število osebja. Na prelomu stoletja sta bili po mnenju komisije stavbi že zelo dotrajani (prim.: Anžič: *Skrb*, str. 55–58).

znijo, pa so – kot se kaže v primeru te družine – bistveno izboljšale možnosti za dosego ciljev družine.⁸² Kot enega od pomembnih argumentov v prošnji, ki jo je naslovil na cesarja za pridobitev domicilne pravice, je bila ravno dobrodelnost.

Za upravljanje ubožnice je mesto izbralo najprej upravnika Andreja Sorčana, pozneje ga je na mestu upravnika zamenjal Franc Drobnič, obema pa so priskrbeli ubožno podporo.⁸³ Za oskrbo oskrbovancev, predvsem bolnih »po zdravniških« navodilih, sta skrbeli čuvajka in njena pomočnica. Vsaj v prvi fazi delovanja zavoda se niso veliko ukvarjali z vprašanjem stroškov zaposlenih v zavodu, verjetno tudi zato ne, ker je bilo sredstev za delovanje ustanove malo in ker so »uslužbenec« slej ko prej nekako vključili med podpirance ubožnega inštituta. V prvem seznamu podpirancev sta bili navedeni dve ženski, ki naj bi skrbeli za kurjenje peči. Skrbeli sta za kurjenje peči, čiščenje tal in nošnjo vode ter druga gospodinska opravila. Sprva se je za kuharico ponudila ostarela kuharica dvainšestdesetletna Marija Smrekar, ki je službo sprejela z namenom, da jo sprejmejo med oskrbovance, ko bo porabila prihranke, ki jih je dobila s služenjem pri ljubljanskih meščanih. Te prihranke je tudi navedla kot način zagotavljanja sredstev za preživetje. Tudi to dejanje »dobrodelnosti« je bilo taktično in storjeno v pričakovanju vzajemnih učinkov, saj je uprava ubožne hiše kmalu dosegla, da so jo vključili med prejemnike ubožne podpore.⁸⁴ Z njeno onemoglostjo in večanjem števila oskrbovancev po najemu dodatnih prostorov je bila uprava ubožnice že od leta 1833 in na začetku 40. let 19. stoletja primorana plačevati čuvajko in tudi njeno precej mlajšo pomočnico, ki naj bi opravljala težja dela, kot sta bila nošnja vode in drv ter kurjenje peči. Če so imeli pri izbiri čuvajke še nekako srečno roko, so njeno pomočnico, ki je opravljala bolj težaška dela, večkrat zamenjali. Zdravniško oskrbo bi sicer reveži dobili tudi drugje v mestu, saj je bila ta dobro organizirana,⁸⁵ a verjetno ne tako hitro kot v ubožnici. Ubožnica tudi ni krila stroškov zdravil. Ta strošek je verjetno zapadel v breme mesta oziroma ubožnega inštituta.⁸⁶ V zavod je bilo ob ustanovitvi leta 1832 nameščenih verjetno⁸⁷ 14,4 % vseh oskrbovancev ubožnega inštituta, leta 1842 pa je delež oskrbovancev ubožnega inštituta, ki so bili nastanjeni v ubožnici, znašal 20,9 %.⁸⁸ Četudi je glede na leta 1831 ugotovljen obseg revnih v mestu, ki mu je popolno verodostojnost še leta 1834 pripisala ljubljanska mestna uprava, ubožni inštitut podpiral le slabo polovico revnih, ki so izpolnjevali vsa merila za pridobitev podpore, je bil delež tistih, ki so bili sprejeti v ubožnico, vendarle relativno visok. V letu izteka prve najemne pogodbe, leta 1842, je bilo v ubožni

⁸² Heimanni so bili edina judovska družina, ki je po restituciji avstrijske oblasti leta 1814 lahko ostala v Ljubljani, a je pravico do stalnega prebivališča v Ljubljani dobil šele 1842 Simon Heimann, ki je vodil posle svojega strica do njegove smrti in nato kot samostojen trgovec. Navsezadnje je bila dobrodelnost omenjena med pozitivnimi lastnostmi prosilca, zaradi katerih je gubernij kot najvišja regionalna oblast podpiral Heimannovo prošnjo za pridobitev prebivališča (Valenčič: *Židje*, str. 82–83). Svojo donacijo leta 1831 za lajšanje epidemije kolere niso zahtevali nazaj, ampak so želeli, da se jo porabi za nakup kurjave za revne prebivalce.

⁸³ SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 19, a. e. 221, 7. 11. 1833 in SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 24, a. e. 370, 1. 1. 1843.

⁸⁴ SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 19, a. e. 221, 16. 3. 1833 in SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 19, a. e. 239, s. d.

⁸⁵ Prim.: Lippich: *Topographie*, str. 305–306.

⁸⁶ Ubožni inštitut je vsako leto prikazoval manjši strošek za zdravljenje in zdravila, Lipič pa je zapisal, da je šel strošek iz glavnega ubožnega sklada, ki so ga razpustili že leta 1818 (Lippich: *Topographie*, str. 302). Vsekakor so bile lokalne oblasti zadolžene za kritje stroškov zdravljenja revnih. Iz katerih sredstev pa so plačali stroške, ni še v celoti moč odgovoriti, glej tudi: (Lippich: *Topographie*, str. 305–306), prim. SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 19, a. e. 221, 16. 3. 1833.

⁸⁷ Ob predpostavki, da so to leto v ubožnico nastanili samo prejemniki podpore v okviru ubožnega inštituta, saj nimamo povsem natančne opredelitve, od kje je kateri od revežev dobival podporo (SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 19, a. e. 221, 1. 9. 1833).

⁸⁸ Podatki o povprečnem številu oskrbovancev so pridobljeni na temelju letnih bilanc, poročila o oskrbovancih v ubožni hiši pa so iz leta 1832 (SI_ZAL_LJU/0498, Reg. I, fasc. 267, fol. 661–665, s. d. in SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 21, a. e. 370, 1. 1. 1843).

hiši nastanjenih 89 oskrbovancev.⁸⁹ Večina jih je res prejela podporo ubožnega inštituta, kot je zapisal F. V. Lipič, a so bili med podpiranci tudi prejemniki podpor iz drugih skladov, česar iz Lipičevega opisa ne moremo sklepati. Leta 1842 je 13 oskrbovancev ubožne hiše prejelo podporo iz drugih skladov, ki jih je kot zasebne donacije delno upravljalo mesto in so bile del skladov, ki so jih med leti 1790 in 1818 združili v glavni ubožni sklad⁹⁰ (torej sklad meščanskega špitala, ubožne hiše in Lambergove ustanove⁹¹) in so prej mogoče nekateri med njimi še bivali v civilni bolnišnici. Od oskrbovancev teh skladov, ki so bili še leta 1832 nastanjeni v stavbi civilnega špitala in so prejeli podporo iz istih treh skladov, so bile predvsem stare in invalidne ženske. Tem so v civilni bolnišnici zagotovili posteljo in ogrevanje, kuhale pa so si same v kuhinji, ki je sodila k dvema dvoranama, namenjenima revežem. Postopoma so očitno začeli tudi takšne oskrbovance nameščati v ubožno hišo, nekatere – kot je razvidno iz popisa leta 1842 – pa iz stavbe civilne bolnišnice tudi premeščati.⁹² Verjetno so začeli oskrbovance premeščati tudi zato, ker deželne oblasti niso bile naklonjene nameščanju ostarelih in bolnih v stavbo civilnega špitala skladno z doktrino specializacije zavodov.

Organizacija delovanja ubožnice se je ves čas prilagajala spremenjenim okoliščinam in je v veliki meri temeljila na prostovoljstvu in vzajemni solidarnosti. Obe okoliščini sta skupaj z najemanjem prostorov, v katerih je deloval, zavodu dajali vendarle neki pečat začasnosti, ki je bil sodeč po oblastnih in družbenih praksah leta 1831 povezan s tlečo nevarnostjo izbruha epidemije in dojemanja posebnih okoliščin, ki so revne v času epidemije izpostavljale kot posebej nevarne. Mogoče je dodatni zagon delovanju tega zavoda dala tudi okoliščina, da je med prvo epidemijo kolere v njem umrlo osem oseb ali približno 9 % oskrbovancev,⁹³ tik pred izbruhom epidemije pa je komisija delovanje ubožnice v javnosti prikazovala kot posebej uspešno.⁹⁴ V starostni strukturi umrlih v prvem valu epidemije kolere je v starostni skupini nad 50 let, v katero je sodila večina podpirancev ubožnega inštituta, umrlo 42 % vseh žrtev. V deležu umrlih, pri katerih je bila znana poklicna/stanovska pripadnost, je bilo 16,7 % poslov ter praktično enak delež dninarjev in dninark. Epidemija je do določene mere potrdila kolektivno paniko in odnos do revežev, ki se je pokazal že leta 1831 in tako je ubožna hiša, ki je bila ustanovljena zaradi materialnih in finančnih donacij, pridobljenih v strahu pred kolero leta 1831, delovala več desetletij, četudi brez stalnih prihodkov ali določenega ustanovnega kapitala, ki so ga imeli prav vsi drugi zavodi, namenjeni reševanju socialnih vprašanj v Ljubljani.

⁸⁹ SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 21, a. e. 370, 1. 1. 1843.

⁹⁰ Ta je sicer upravljala kapital meščanskega in cesarskega špitala, ubožne hiše in sirotišnice. Sklada ubožne hiše in lokalnega sklada meščanskega špitala sta imela višji ustanovni kapital kot civilna bolnišnica, število oskrbovancev pa je bilo v najprej določeno. Zlasti sklad meščanskega špitala je bil še zelo stanovsko zaznamovan: najprej je bil namenjen obubožanim meščanom in članom njihovih družin, šele nato, če bi bila mesta nezasedena, drugim prebivalcem mesta (Lippich: *Topographie*, str. 299–301), verjetno najprej poslom, kot tistim, do katerih so imeli meščani kot nekdanji delodajalci moralno dolžnost oskrbe. A tudi pri poslih je obstajala omejitev, da so morali imeti v mestu domicilno pravico.

⁹¹ Lambergovo ustanovo je v 18. stoletju vodila ljubljanska škofija, ki je sicer s kapitalom podpirala zelo veliko število revežev, a je morala biti podpora glede na višino v enem letu razpoložljivih sredstev zelo majhna. V 19. stoletju je sklad upravljala gubernija, pravico do imenovanja podpirancev pa so imeli upravitelji sklada (Lippich: *Topographie*, str. 299).

⁹² SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 21, a. e. 370, 1. 1. 1843.

⁹³ Prim. Keber: *Čas kolere*, str. 74.

⁹⁴ SI_ZAL_LJU/0508, t. e. 21, a. e. 280, 9. 1. 1836.

Zaključek

Preventivne prakse in kolektivne strahove v prvih letih epidemij kolere po Evropi in med prvo epidemijo kolere v Ljubljani, ki jih razkriva gradivo, povezano z obvladovanjem revščine, potrjuje ponovno zatekanje k več stoletij starim diskurzom o revščini. Tudi nekateri preventivni ukrepi, ki so jih sprejeli, so povsem enaki ukrepom stoletja pred tem, vključno z začasnim zapiranjem revežev in ponovno obuditev starega organa represije beraških strahov. Do določene mere prakse, ki jim sledimo leta 1831, potrjuje tudi več teorij o funkcijah kolektivnega spominjanja na krize, četudi spomin na stisko revežev praviloma ne predstavlja dela kolektivnih spominov. V percepciji oblasti in tudi dominantnih družbenih skupin je revni del prebivalstva predstavljal hudo grožnjo javnemu zdravju, zato so bili številni preventivni ukrepi v času epidemij povezani prav s to družbeno skupino. Če so oblasti – tako kot že nekaj stoletij – menile, da lahko grožnjo, ki jo predstavljajo revni, deloma obvladujejo z represivnimi ukrepi, z nadzorovanjem in prisilnim odgonom vseh revežev, ki niso živeli v mestu, so vendarle v mestu, torej med tistimi z domicilno pravico, še vedno popisali 800 revnih ljudi. Mestne in deželne oblasti so torej kot pomemben segment potencialno nevarnih revežev dojemale prav ostarele ljudi. Druga velika in nevarna skupina so bili brezposelni.

Vzorčna sondaža o delovanju ubožnice potrjuje domneve, da gre pri leta 1832 ustanovljeni ubožnici za poseben zavod, namenjen oskrbi posameznikov (zlasti žensk) v poslednji fazi življenja, ki je v prvi fazi delovanja zagotovo služil kot preventiva pred prehitrim širjenjem epidemije. Če je bila v nekaterih drugih večjih ali manjših urbanih središčih na slovenskem ozemlju še zelo omejena institucionalna skrb za ostarele vpeta v večstoletne multifunkcionalne ustanove, ki se jih je oprijelo ime špital in so združevale funkcije bolnišnice, ubožnice, sirotišnice, paliativne oskrbe in zdravljenja bolnikov, so v Ljubljani že drugič v stotih letih vzpostavili ubožnico,⁹⁵ namenjeno predvsem starostnikom, ter jo funkcionalno in finančno povsem ločili od bolnišnice. Do določene mere je bila leta 1832 ustanovljena ubožnica podobna prvi ljubljanski ubožnici iz 18. stoletja, ki je že imela bistvene značilnosti specializirane ustanove in je bila tudi sicer ustanovljena po smernicah razsvetljenske politike do reševanja socialnih vprašanj, a ne bi v praksi nikoli zaživela, če ne bi bilo večjih zasebnih donacij, ki so omogočile njeno ustanovitev in delovanje. Četudi je bila ubožnica leta 1832 ustanovljena v naglici, brez obsežnih finančno-organizacijskih elaboratov, ki so po navadi spremljali ustanovitve podobnih zavodov in predvsem zaradi grozeče zdravstvene krize, ki bi jo lahko poslabšali v mestu stalno prisotni reveži, ki niso imeli zadostne podpore za preživetje. Med temi je bil velik delež ostarelih oseb. Prav tem je bila primarno namenjena novoustanovljena ubožna hiša, organizacija katere se je v prvem desetletju delovanja prilagajala spremenjenim okoliščinam. A deželne oblasti, mesto in navsezadnje komisija ubožnega inštituta so zaradi javno-zdravstvenih, a tudi politično-moralnih motivov spodbujali delovanje omenjenega zavoda tudi desetletja pozneje. S tem so zagotovo vsaj nekoliko izboljšali življenjske okoliščine vsaj dela starostnikov v času kriz. Preučevanje kriz se pokaže kot več kot primerno zgodovinsko dogajanje, ki lahko potrdi številne elemente kolektivnega in individualnega odnosa do revščine, zlasti do najbolj nevidnih družbenih skupin, kot so bili ostareli.

⁹⁵ O prvi ubožnici glej: Čeč: Reforme.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 14, šk. 322.

Zgodovinski arhiv Ljubljana

- SI_ZAL_LJU/0508, Mesto Ljubljana, institut za mestne reveže, 1798-1892, šk. 1-30.
- SI_ZAL_LJU/0489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, fasc. 267.

LITERATURA

Anžič, Sonja: *Skrb za uboge v deželi Kranjski, Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918*, Ljubljana: ZAL, 2002.

Anžič, Sonja: Ubožni institut v Ljubljani. V: *Kronika* 42 (1994), št. 3, str. 6-11.

Bratož, Urška: *Bledolična vsiljivka z vzhoda*. Koper: Založba Annales, 2018.

Čeč, Dragica in Kalc, Aleksej: Vzpostavitev modernega policijskega sistema v prostoprstanishkem Trstu sredi 18. stoletja. V: *Acta Histriae* 18 (2010), št. 3, str. 515-538.

Čeč, Dragica: Revščina kot grožnja družbenemu redu v 18. stoletju. V: *Acta Histriae* 24 (2016), št. 2, str. 291-312.

Čeč, Dragica: »Srce vsakega je treba pripraviti za dejavno udejanjanje zapovedi ljubezni do bližnjega«: začetki sistemske oskrbe revnih in pomen kulture osebne dobrodelnosti. V: *Pomisli na jutri* (ur. Andrej Studen). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012, str. 37-70.

Čeč, Dragica: Podobe starosti v začetku 19. stoletja. V: *Starost – izzivi historičnega raziskovanja* (ur. Mojca Šorn). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. 2017, str. 11-33.

Čeč, Dragica: Odnos do mobilnega dela prebivalstva od 18. stoletja dalje na primeru glavnih deželnih vizitacij. V: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010, str. 191-207.

Čeč, Dragica: Reforme na področju reševanja socialnih vprašanj v 18. stoletju. V: *Marija Terezija: med razsvetlenskimi reformami in zgodovinskim spominom* (ur. Miha Preinfalk in Boris Golec). Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa: Založba ZRC, 2018, str. 363-406.

Čeč, Dragica: Župnijski ubožni inštituti kot začetki sistemske oskrbe revnih. V: *Religio, fides, superstitiones ---: o verovanjima i pobožnosti na jadranskem prostoru: zbornik radova = Religio, fides, superstitiones ---: faith and piety in the Adriatic area: conference papers* (ur. Marija Mogorović Crljenko in Elena Uljančič-Vekić). Poreč: Zavičajni muzej Poreštine: = Museo del territorio parentino; Pula: Sveučilište Jurja Dobrile; Pazin: Državni arhiv. 2017, sv. 7, str. 254-273.

Čeč, Dragica: Družbena percepcija in pravna obravnava zločinov iz stiske: primer eksistenčne krize 1816-1818 na Slovenskem. V: *Upor, nasilje in preživetje: slovenski in evropski primeri iz srednjega in novega veka, (Presojanja - zgodovinske razprave, 3)* (ur. Vinkler, Jonatan, Bianco, Furio, Panjek, Aleksander). Koper: Založba Univerze na Primorskem. 2015, str. 243-275

Keber, Katarina: *Čas kolere. Epidemije kolere na Kranjskem v 19. stoletju*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2007.

Keber, Katarina: Hrana, ki zdravi. V: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 56 (2016), št. 1/2, str. 5-13.

Klasinc Škofljanec, Andreja: Ljubljanska policija od konca 18. stoletja do leta 1848. V: *Acta Histriae* 18 (2010), št. 3, str. 539-559.

Lippich, Franz Wilhelm: *Topographie der k.k. Provinzialhauptstadt Laibach: in Bezug auf Natur- und Heilkunde, Medicinalordnung und Biostatik*. Ljubljana, 1834.

Lippich, Franz Wilhelm: *Topografija c.-kr. deželne glavne mesta Ljubljana*

ne. Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003.

Potočnik, Blaž: *Kolera: potrebno poduzhenje sa kméta, kako naj sam sebe in svoje ljudi te strashne bolesni obvaruje: v' vprashanjih in odgovorih*. Ljubljana, Egger, 1831.

Otorepec, Božo: Ljubljanska beraška značka iz leta 1667. V: *Kronika* 22 (1973), št. 3, str. 92–96.

Schematismus des Laibacher Gouvernement-Gebieths. Ljubljana: Leopold Eger, 1830.

Sonnenfels, Joseph: *Grundsätze der Polizey. Handlung und Finanzwissenschaft* [5], 1. del Wien: 1786.

Studen, Andrej: Nekaj drobcev iz vsakdanjika ljubljanskih služkinj pred prvo svetovno vojno. V: *Kronika* 42 (1994), št. 3, str. 42–46.

Škerl, France: *Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe: 1860–1869*. Ljubljana: Zadružna Tiskarna, 1938.

Valenčič, Vlado: *Židje v preteklosti Ljubljane*. Ljubljana: Park, 1992.

Železnik, Urška: Umazane ulice, nezrelo sadje in kužni hlapi. V: *Acta Histriae* 18 (2010), št. 3, str. 627–650.

Vrhovec, Ivan: Die Pest in Laibach: nach Archivalien des Laibacher Stadtarchives. V: *Mittheilungen des Musealvereins für Krain*, 1899, št. 3–4, str. 83–99.

Vrhovec, Ivan: Meščanski špital. V: *Letopis slovenske matice za leto 1898*. Ljubljana: 1898, str. 1–112.

ČASOPISNI VIRI

Laibacher Zeitung, 1831, 1834.

Kmetijske in rokodelske novice, 1852.

SUMMARY

THE POOR – THE ELDERLY IN TIMES OF CRISES – SOCIETY REVEALED

Preventive practices and collective fears of the first years of cholera epidemics in Europe and during the first cholera epidemic in Ljubljana, which were revealed by poor-relief sources, confirm the return to the old discourse on poverty. Some implemented preventive measures correspond to those implemented centuries ago, including temporary institutionalisation and the renewed repression of the poor. Through the research of health crises these elements were often overlooked. They fundamentally affect the economic, mental and political conditions of the society they inflict, however, do not belong to the basic source collection used for the research of social practices in times of health crises. A distinctive part of the growing number of the poor, which had to be protected in the time of the epidemic, were elderly people, who were mostly not cared for by the system. Since the funds, which would guarantee a stable financing of the systematic care for the poor, were scarce, the whole system was unstable. Individuals were left to the community's solidarity which was encouraged by moral and political measures. Charity was conditioned by the emotional, religious, economic-career motifs and the well-being of individuals. Researching crises seems to be an appropriate historical occurrence, which can confirm numerous elements of the collective and individual relation to poverty, especially to the most invisible social groups, like the elderly who are, in discourse which follows the measures, expectedly reckoned among the poor. Only a thorough qualitative and quantitative analysis showed that those were elderly people with a limited

or non-existent working capacity as a rule. The re-establishment of an alms-house in 1832 in Ljubljana indicates how the mechanisms for the solving of social questions in the first half of the 19th century, when the percentage of the poor was high, reacted to the strained conditions in times of crises and tried to control the danger those crises brought. However, certain measures, financially based on the collective solidarity as a part of the Christian charity or as a part of the bourgeois behaviour code and mutual benefits, remained in use for decades. New, and according to their organisation, "temporary" institutions, which were intended for the elderly, changed the view towards aged individuals in the society and as such contributed to the better knowledge about illnesses connected to the old age and other characteristics of aging.